

TOMASZ DZIĘGIELEWSKI

(Archiwum Akt Nowych)

Zasób Archiwum Akt Nowych a badania nad regionem białostockim

Archiwum Akt Nowych powstało na mocy dekretu Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z 7 lutego 1919 roku „O organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami” – był on niemalże identyczny z Reskryptem Rady Regencyjnej z 31 lipca 1918 roku o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami. Do 1 lipca 1930 roku Archiwum funkcjonowało pod nazwą Archiwum Wojskowe. Organem, któremu podlegało, było Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do zadań Archiwum Akt Nowych należało zabezpieczenie dokumentacji po wojskowych władzach okupacyjnych niemieckich i austriackich z lat 1914–1918. Od lipca 1930 roku AAN zaczęło gromadzenie i przechowywanie archiwaliów powstałych w wyniku działalności centralnych polskich urzędów i instytucji¹. Obecnie Archiwum przechowuje wytworzone p o 1 9 1 8 r o k u akta administracji centralnej, partii politycznych, związków zawodowych, instytucji oraz stowarzyszeń o charakterze ogólnopolskim, spuściznę po wybitnych działaczach politycznych i społecznych. Według stanu z końca 2012 roku w zasobie AAN znajduje się blisko 2600 zespołów i zbiorów, które zajmują ponad 28 tys. metrów bieżących².

---

¹ E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*, Warszawa 2008, s. 17, 19, 31.

² AAN, Archiwum Zakładowe/registratura własna, *Sprawozdanie roczne za 2012*, s. 3.

Chcąc odnaleźć interesujące materiały archiwalne zgromadzone w Archiwum Akt Nowych, użytkownik może skorzystać z inwentary zespołów znajdujących się w Pracowni Naukowej lub z internetowej bazy SEZAM na stronach WWW Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Wśród wielu pól ułatwiających wyszukiwanie jest pole „dziedzina działalności twórcy”. Zawiera ono rzeczową listę haseł klasyfikacyjnych umożliwiających wyszukanie konkretnych grup zespołów³. Szczegółowy podział zasobu Archiwum Akt Nowych pod względem chronologicznym i dziedziny działalności twórców zespołów i zbiorów przedstawia poniższa tabela.

Dziedzina działalności twórcy	Materiały archiwalne wytworzone w okresie		
	przed 1 września 1939	w czasie II wojny światowej	po zakończeniu II wojny
Akta władz i urzędów administracji ogólnej oraz organów ustawodawczych państwa	48	22	203
Administracja specjalna oraz instytucje wojskowe i organizacje paramilitarne	134	58	542
Partie polityczne wraz z podległymi organizacjami, związki zawodowe i ruchy społeczne	186	50	279
Instytucje oraz stowarzyszenia o charakterze ogólnopolskim	68	27	387
Zbiory i kolekcje	51	26	93
Archiwa prywatne i spuścizny oraz archiwa rodzinno-majątkowe	78	40	283

³ http://www.archiwa.gov.pl/pl/index.php?option=com_content&view=article&id=318&catid=73&Itemid=156 – (dostęp: 15.06.2013).

Mimo że Archiwum Akt Nowych jest archiwum o charakterze centralnym, to w jego zasobie można także znaleźć informacje dotyczące wielu regionów Polski. Poniżej, w ujęciu chronologicznym, przedstawiono przykładowe zespoły z zasobu Archiwum Akt Nowych, w których są zawarte informacje przydatne do badań nad regionem białostockim.

1. Okres międzywojenny (1918–1939)

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie (1918–1939). W zespole tym można odnaleźć informacje o mniejszościach narodowych i religijnych zamieszkujących tereny Podlasia⁴. Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski. Ten organ, mający stanowić początek władz komunistycznych w Polsce, miał swoją siedzibę w Pałacu Branickich; działał na terenach województwa białostockiego oraz przylegających do niego powiatów województw warszawskiego i lubelskiego, które w 1920 roku zajęła Armia Czerwona. W zespole znajdują się m.in. akta prezydium TKRP, sekretariatu i redakcji organu prasowego „Goniec Czerwony”, spisy działaczy, rozkazy i instrukcje. W aktach można również odnaleźć informacje na temat działalności Obwodowego Białostockiego Rewolucyjnego Komitetu. Są to protokoły, sprawozdania, korespondencja, ankiety, odezwy organizacji społecznych i politycznych z lat 1919–1920⁵. Materiały dotyczące TKRP znajdują się również w zespole Akta instytucji wojskowych. W aktach Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego znajdują się opracowania dotyczące wzmacniania polskiego stanu posiadania na terenie województwa białostockiego. Ponadto wśród materiałów archiwalnych wytworzonych przez tę instytucję i zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych są sprawozdania oraz informacje o działalności Komunistycznej Partii Polski i innych organizacji komunistycznych na terenie województwa. Akta te stanowią swoiste dopełnienie materiałów archiwalnych

---

⁴ AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, cz. IV, sygn. 76–109.

⁵ Tamże, Tymczasowy Komitet Rewolucyjny, sygn. 168/I, t. 1–81; sygn. 168/II, t. 1–38.

z zespołu nr 47 – Urząd Wojewódzki Białostocki, przechowywanego w zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku⁶.

2. Zespoły i zbiory powstałe w czasie trwania II wojny światowej

Informacje o białostocczyźnie w czasie trwania II wojny światowej można znaleźć m.in. w zespołach *Delegatura Rządu RP na kraj, Armia Krajowa* oraz *Niemieckie władze okupacyjne 1939–1945 – zbiór akt*. W pierwszych dwóch wymienionych zespołach znajdują się instrukcje, rozkazy oraz odezwy Okręgowego Delegata Rządu na województwo białostockie z 1944–1945, a także materiały archiwalne dotyczące działalności Komendy Okręgu Białystok z lat 1943–1945. W zespole *Niemieckie władze okupacyjne 1939–1945 – zbiór akt* znajdują się zarządzenia i obwieszczenia Dowódcy SS i Policji w Białymstoku (SS- und Polizeiführer Białystok) oraz materiały dotyczące egzekucji Polaków z lat 1941–1944⁷.

3. Okres powojenny

Po ustaleniu w 1944 roku przebiegu wschodniej granicy odrodzonego Państwa Polskiego zapadły decyzje dotyczące losów ludności polskiej, białoruskiej i litewskiej zamieszkującej po obu stronach nowej granicy. Obywatele polscy mieszkający przed 17 września 1939 roku na tych terenach mogli zdecydować o dobrowolnym przesiedleniu lub pozostaniu na terytorium Polski. Nadzór nad przebiegiem tych przesiedleń (ewakuacji) sprawował Główny Przedstawiciel Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Białoruskiej i Litewskiej z Polski, mający swą siedzibę w Białymstoku. Pomagali mu w tym Rejonowi Przedstawiciele Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Białoruskiej i Litewskiej z Polski. W zasobie Archiwum Akt Nowych zachowały się akta dotyczące funkcjonowania tych urzędów. W zespole *Główny Przedsta-*

---

⁶ Tamże, Urząd Wojewódzki Białostocki, sygn. 266/ I, t. 1; sygn. 266/II, t. 1–6.

⁷ Tamże, Delegatura Rządu RP na kraj, sygn. 202/XXV, t. 1–2; tamże, Armia Krajowa, sygn. XIV, t. 1; tamże, Niemieckie władze okupacyjne 1939–1945 – zbiór akt, sygn. 214/X, t. 1–2.

wiciel Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Białoruskiej i Litewskiej z Polski w Białymstoku można odnaleźć układ o repatriacji Białorusinów i Litwinów z Polski, a także podania o repatriacje, wykazy, zestawienia, informacje o przebiegu repatriacji⁸. Natomiast dane dotyczące repatriacji ludności białoruskiej i litewskiej z Polski wraz ze statystką i wzmiankami o działalności Przedstawicieli Rządu RP w Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Ciechanowcu, Siemiatyczach, Sokółce, Waliłach znajdują się w zespole Rejonowi Przedstawiciele Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Białoruskiej i Litewskiej z Polski⁹. W aktach Ministerstwa Administracji Publicznej w Warszawie znajdują się sprawozdania sytuacyjne miesięczne i kwartalne z lat 1946–1950, przesyłane przez wojewodę białostockiego. Wiele ciekawych informacji dotyczących Podlasia, białostoczczyzny czy też Białegostoku można odnaleźć w zespole Telewizja Polska S.A. Zbiór wycinków prasowych. Zgromadzone w nim informacje prasowe zostały skompletowane i przekazane do Archiwum Akt Nowych przez Ośrodek Dokumentacji i Zbiorów Programowych TVP SA. Całość podzielono na 15 grup tematycznych, które wewnątrz ułożono w porządku alfabetycznym¹⁰.

Summary

Resources of the Central Archives of Modern Records vs research on the region of Białystok

The presented text aims at making users of the Archive realize that it stores documents of central administration, political parties, trade unions, national institutions and associations as well as legacy of estimated political and social activists, but it is also possible to find there information on the history of the region of Białystok.

---

⁸ Tamże, Główny Przedstawiciel Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Białoruskiej i Litewskiej z Polski w Białymstoku, sygn. 1–33.

⁹ Tamże, Rejonowi Przedstawiciele Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Białoruskiej i Litewskiej z Polski, sygn. 1–32.

¹⁰ Tamże, Telewizja Polska S.A. Zbiór wycinków prasowych.